Verleden, heden en toekomst van D'66, voordracht gehouden op het symposium *D'66 nader geduid* door Jan Glastra van Loon (1983)

Gehouden op 22 oktober in Hof van Holland in Hilversum

Ik moet beginnen te zeggen, dat de kwestie die vandaag in het middelpunt staat, de ondernaamgeving of ondertiteling van de partij, mij niet zo verschrikkelijk beroert, niet warm of koud maakt. Er zijn andere dingen, die mij veel meer bezig houden en waar ik warmer voor loop.

Maar hoe dat zij, we moeten erover praten en er is ons ook gevraagd iets te zeggen over het verleden, heden en de toekomst van de partij dat er verband mee houdt. Het lijkt me duidelijk dat D'66 in 1966 is voortgekomen uit onvrede met een maatschappij, waarin de vorm telkens belangrijker werd gevonden dan de inhoud. Waarin bijvoorbeeld het functionaris-zijn belangrijker werd geacht dan de mens die die functie uitoefende. Waarin het beleid voortdurend werd afgestemd op wat op korte termijn mogelijk, wenselijk en haalbaar leek, maar een visie op langere termijn ontbrak. Waarin een soort burgerlijke zelfgenoegzaamheid was ontstaan over wat men had bereikt en kritiek daarop werd weggevaagd met opmerkingen: dat is jeugdige ontevredenheid die voortkomt uit onbegrip voor alle moeite die is gestoken in wat we hebben bereikt en die nodig is om dat te behouden. Een maatschappij ook met parlementaire democratie waarin de formele legitimatie van besluiten voldoende werd geacht om ze te rechtvaardigen en naar de materiële legitimatie daarvan niet werd gevraagd of omgekeken.

Dat is zo'n beetje het beeld dat bij me is blijven hangen van de fase van de oprichting. In 1973 is een periode van terugval van formidabele omvang aangebroken. Ik denk dat we bij de oorzaken daarvan niet lang hoeven stil

te staan. Het is, lijkt me duidelijk, dat de voornaamste oorzaak daarvan moet worden gezocht in interne verdeeldheid. We hebben daarna geprobeerd de partij weer uit het stof op te heffen naar hogere sferen en dat is, wonderbaarlijk genoeg, gelukt. Gelukt, zou ik zeggen, doordat de leden die hierbij betrokken wilden zijn zich konden verenigen op iets inhoudelijks, een ontwerpprogramma, de hoofdlijnen daarvan althans en door de enorme activiteit van die zo gemotiveerde leden naar buiten toe, die maakte dat de partij ook weer in het gezicht kwam van de kiezers.

Helaas, de geschiedenis heeft zich herhaald. We zijn weer bergaf gegaan. Ik geloof, dat we opnieuw niet te veel moeten ingaan op de details van de oorzaken hiervan. Het lijkt me duidelijk, dat de partij onduidelijk was geworden voor die kiezers door een aantal tactische moves om te bereiken wat bereikt moest worden (en daarvoor was o.a. deelnemen aan de regering nodig), maar ook en minstens evenzeer doordat een soort hobbyisme was gegroeid. Iedereen maakte zich heel druk voor een bepaald onderdeel van het programma dat hij het belangrijkste vond van alles, maar de innerlijke samenhang van het geheel, die bepalend was voor het beleid op langere termijn, kreeg hoe langer hoe minder aandacht en werd, ook voor de kiezers hoe langer hoe minder duidelijk.

Nu staan we dus weer in een dieptepunt en rijst de vraag: wat kunnen we daaraan doen? U zult alleen al uit mijn summiere overzicht van het verleden begrijpen, dat ik niet denk dat een nieuwe naam, de toevoeging van een ondertitel, daarvoor nou direct het belangrijkste middel is. Het is, zoals ik al zei, niet iets waar ik mij zelf vreselijk druk over zou maken. Als u het wèl doet, zult u mij bijvoorbeeld niet als lid verliezen. Toch moeten we, denk ik, wel even stil staan bij de vraag, of zo'n aanduiding als links-liberaal niet voor een aantal mensen zal maken, dat zij zich minder tot D'66 aangetrokken zullen voelen. Zou het niet kunnen zijn, dat mensen die zich in de eerste plaats Christenen voelen, zich door de aanduiding links-liberaal wat minder op hun plaats zullen voelen in D'66? Iets soortgelijks zou kunnen gebeuren bij anderen die zich in de eerste plaats sociaal-democraat voelen van een – laat ik het maar zo in onze termen aanduiden – 'redelijk' stempel. Het zijn vragen en ik hoop, dat degenen die zich zo wat achteruit gezet voelen, dit kenbaar zullen maken, want tot de belangrijkste kenmerken van D'66 behoort, wat mij betreft, nog altijd dat we niet over gevoelens, belangen, overtuigingen van minderheden heen wensen te lopen.

Nu de vraag, waaruit putten wij de motieven om verder de toekomst in te gaan. Om dat niet een lang verhaal te laten worden wil ik aansluiten bij een onderscheiding van twee vrijheidsbegrippen, die het duidelijkst onder woorden is gebracht door een man, die gisteren een interview kreeg in het Cultureel Supplement van de NRC, Isaiah Berlin, aan wie dit jaar de Erasmusprijs is toegekend.

In een van zijn bekendste opstellen [*Two Concepts of Liberty*, 1958], maakt hij een onderscheid tussen een negatief en een positief vrijheidsbegrip. Het negatieve vrijheidsbegrip staat voor afwezigheid van dwang. Het is negatief geformuleerd, want de positieve inhoud van vrijheid moet in deze opvatting volledig aan ieder individueel worden overgelaten. Daar staat tegenover het positieve vrijheidsbegrip. Dit houdt in, dat mensen de mogelijkheid moeten hebben zich naar hun ware aard te ontwikkelen. Consequent doorredenerend kun je van hieruit tot de conclusie komen, dat mensen gedwongen mogen worden zich te ontwikkelen, omdat zij alleen dan waarlijk vrij zijn.

Op het eerste gezicht lijkt dit een dwingende onderscheiding: je bent òf voorstander van een positief, òf voorstander van een negatief begrip van vrijheid. In het eerste geval ben je geneigd de invloed van de staat te vergroten ten koste van die van individuen, in het uiterste geval vorm je een partij die alle macht aan zich wil trekken om mensen te dwingen volgens haar opvatting 'vrij' te zijn. In het andere uiterste kom je uit bij een – ik zou zeggen conservatief-liberale – opvatting, die ieder op zijn eigen manier zalig wil laten worden en de staat uitsluitend erop wil laten toezien dat ieder zoveel mogelijk zijn eigen gang kan gaan.

Dit lijkt een dwingende tegenstelling ook in die zin, dat er geen derde opvatting van vrijheid zou kunnen bestaan. Ik geloof, dat dat bedrieglijke schijn is. Ik meen, dat er niet alleen ruimte is voor een derde opvatting, maar dat die ook feitelijk historisch bestaat en dat die wortels heeft, die zelfs verder terugreiken dan het tijdperk van de Verlichting en de Franse Revolutie, waaruit het positieve en het negatieve vrijheidsbegrip zoals die door Berlin worden onderscheiden, zijn voortgekomen.

Kenmerkend voor de Verlichting is, dat men denkt dat een mens, als hij maar niet dom wordt gehouden, alles kan weten wat er te weten valt. Ook dus, wat zijn ware aard als mens is.

De andere vrijheidsopvatting, waarop ik doel, berust op de overtuiging, dat mensen juist niet alles kunnen weten en dat het weten van dat niet weten zelfs het belangrijkste is van alles wat wij kunnen weten. Die beperking van ons weten ontslaat ons echter allerminst van de taak ons te ontwikkelen. We zijn daarin ook van elkaar afhankelijk: van wat onze voorgangers tot stand hebben gebracht, van wat we samen met onze tijdgenoten kunnen tot stand brengen en voor wat we volgende generaties kunnen bieden.

Dit derde vrijheidsideaal leidt tot wat wij positieve tolerantie hebben genoemd. Dat betekent, dat je niet alleen maar toelaat en duldt dat anderen anders zijn en doen dan jijzelf, maar dat in beginsel positief waardeert en dat je inderdaad wilt dat ieder zoveel mogelijk zichzelf kan ontwikkelen. Dat je niet alleen maar iedereen zoveel mogelijk zijn gang wilt laten gaan, maar uitgaat van een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor het scheppen van voorwaarden, waarin ieder zichzelf kan ontwikkelen. Maar ook, dat de verantwoordelijkheid om je te ontwikkelen, als het erop aankomt hoe je dat doet bij ieder individueel berust en niet door een ander kan worden afgenomen – niet omdat hij meent het beter te weten, omdat hij deskundiger is, omdat hij over meer middelen beschikt, of om wat dan ook.

Hieruit vloeit onmiddellijk voort een, ik zou het rustig willen noemen, radicale opvatting van democratie. Een opvatting die ervan uitgaat, dat nooit de ene mens of groep van mensen macht mag uitoefenen over anderen behalve wanneer en voor zover daarvoor een mandaat is gegeven. Dat is dunkt mij in perfecte harmonie met de gedachten over democratie, die door D'66 zijn ontwikkeld. […] 'Geen gezag zonder mandaat' is een gedachte die, meen ik, direct voortvloeit uit de overtuiging dat mensen alleen ieder voor zichzelf kunnen uitmaken hoe zij eigenlijk willen zijn en dat wij gezamenlijk niet méér, maar ook niet minder als verantwoordelijkheid hebben dan om zo goed mogelijk voorwaarden te scheppen, dat ieder die mogelijkheid in gelijke mate heeft.

Als ik uit het voorgaande de conclusie trek voor het thema van vandaag, dat ik dus zelf niet van wezenlijk belang acht, maar daarom niet per se onbe-

langrijk vindt, dan zit er een zekere logische consequentie in als ik zeg: ik vind dat ieder vrij moet zijn om voor zichzelf een ondertitel te geven aan Democraten'66.

[…]

Er zit natuurlijk nog een tweede kant aan deze kwestie vast. Wij zijn in een fase, waarin we proberen uit onduidelijkheid weer naar grotere duidelijkheid voor de kiezers te komen. Als een grote meerderheid in de partij zou denken, dat wij met de aanduiding links-liberaal duidelijker bij de kiezers overkomen, dan zal ik mij daar niet tegen verzetten. Maar ik pleit er niet voor. Integendeel, ik zou het veel natuurlijker en ook veel meer in overeenstemming vinden met de mentaliteit van de partij, als we het geven van een ondertitel overlieten aan wie daar in hun uitingen naar buiten behoefte aan hebben. Ik kan mij voorstellen dat we tot de conclusie komen: Akkoord, de ondertitel links-liberaal mag worden gebruikt. Hij is niet in strijd met wat D'66 voorstaat, maar hij is evenmin dè definitie van wat wij zijn. Want nogmaals, ik ben ervan overtuigd dat de wortels van onze opvattingen over vrijheid en democratie verder terugreiken in de geschiedenis dan de tijd waarin de termen liberalisme en socialisme zijn geijkt – zeker zover als Erasmus. En ik vind, dat we die wortels niet uit het oog moeten verliezen.

Nog een opmerking tot slot. Al word ik er zelf niet warm of koud van, ik vind de kwestie van de ondertitel niet onbelangrijk voor zover het erom gaat duidelijker te laten blijken wie wij in de politiek menen te zijn. Dat mag er echter nooit toe leiden, dat we tot een aanduiding komen, die een aantal van ons het gevoel zou geven, nu wordt mij een etiket opgedrukt, waaronder ik mij niet thuis kan voelen.